

**Respublika üzrə kənd təsərrüfatı texnikasının
sayı və texniki vəziyyətinə dair məlumat**

Cədvəl 1.

Texnikanın adı	Cəmi, sayı, ədəd	O n d a n					
		Saz		Nasaz		Yararsız	
		sayı, ədəd	%-lə	sayı, ədəd	%-lə	sayı, ədəd	%-lə
Traktorlar	30662	19953	65,1	6990	22,8	3719	12,1
Kotənlər	5444	3265	60,0	1471	27,0	708	13,0
Taxılıyılan kombayınlar	3886	2174	55,9	1256	32,4	456	11,7
Pambıqyılan kombayınlar	884	24	2,7	144	16,3	716	81,0
Ötbiçənlər	1070	646	60,4	246	23,0	178	16,6
Kultivatorlar	2128	1095	51,5	582	27,3	351	16,5
Kartofyılanlar	56	26	46,4	21	37,5	9	16,1
Yemiyən kombayınlar	761	474	62,3	203	26,7	84	11,0

*Cədvəl Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin 2004-2005-ci illərə dair statistik məlumatları əsasında tərtib edilmişdir.

Göründüyü kimi kənd təsərrüfatında istifadə edilən zəruri texnika növlərindən traktorların 65,1%-i, taxılıyılan kombayınların 55,9%-i, pambıqyılan kombayınların cəmi 2,7%-i, kartofyılan maşınların 46,4%-i və s. saz vəziyyətdədir. Şəxsi apardığımız müşahidələr bu rəqəmlərin daha da aşağı olduğunu göstərir.

Mövcud texnikanın əksəriyyəti nasaz və yararsız haldadır. Onu da nəzərə alsaq ki, mövcud texnikanın əksəriyyəti istismar müddətini çoxdan başa vurmuşdur, onda respublikada kənd təsərrüfatının maddi-texniki resurslarla təminat səviyyəsinin acınacaqlı vəziyyətdə olduğunu şahidi olarıq.

Qeyd edilənlərlə yanaşı araşdırmalarımızdan aydın olmuşdur ki, texnika çatışmamazlığı üzündən yerlərdə xeyli əkinəyararlı torpaqlar istifadəsiz qalır, əkin

zamanı və məhsul yığımında gecikmələr olduğu üçün xeyli məhsul itkisinə yol verilir. Apardığımız hesablamalar göstərir ki, belə hal Bərdə rayonunda 20%, Hacıqabulda 25%, Xaçmazda, Siyəzəndə, Neftçalada və Ucarıda 25-30% müxtəlif kənd təsərrüfatı məhsulu itkisinə səbəb olmuşdur.

Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutunun "İstehsalın maddi-texniki bazası və aqroservis" şöbəsinin apardığı tədqiqatlara görə 2002-ci ildə respublikaya cəmi 51 traktor, 51 kotan, 52 taxılıyılan kombayın və 40 taxıl səpən maşın gətirilibdir, 2003-cü ildə isə yalnız 68 taxılıyılan kombayın alınıb.

Bununla belə hesablanmışdır ki, 2005-ci il üçün təkcə Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonunda 3050 ədəd traktora, 2400 yük avtomobilinə, 480 taxılıyılan kombayna, 290 taxıl səpən maşına tələbat var. Lənkəran iqtisadi rayonu üzrə həmin rəqəmlər müvafiq olaraq 3450; 4350; 490 və 335-ə bərabərdir (4). Təbii ki, texnika olan tələbatı təmin etmək üçün küllü miqdarda maliyyə vəsaiti tələb olunur.

Qeyd etdiyimiz problemlər ümumilikdə kənd təsərrüfatının inkişafına mənfi təsir göstərən amillərdir. Hesab edirik ki, respublikada kənd təsərrüfatının davamlı inkişafını təmin etmək, onun maddi resurslarla təminatını yaxşılaşdırmaq üçün dövlət tərəfindən məqsədli proqramlar hazırlanıb həyata keçirilməli, aqrar sahədə təsərrüfatçılıq sisteminin formalaşdırılması və onun səmərəli fəaliyyətinin təmin edilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. S.Salahov, F.Nadirov, M.Hacıyev "Fermə təsərrüfatları üçün iqtisadi-metodik normativlər" Bakı-2003. 2. 2005-ci il iyulun 1-i vəziyyətinə aqrar islahatların gedişi. Dövlət Statistika Komitəsinin bülleteni, Bakı-2005. 3. Kənd təsərrüfatı üzrə statistik məlumatlar. Dövlət Statistika Komitəsinin bülleteni, Bakı-2005. 4. Regionlarda aqrar bölmənin texniki təminat problemləri. "Az.ETKTI və TI-nun hesabat materialları" 2005-ci il.

SADƏ VƏ MÜRƏKKƏB MİNERAL GÜBRƏLƏRİN ALMA BİTKİSİNƏ VERİLMƏSİNİN SƏMƏRƏLİLİYİ

Q.S.ŞİRİNOVA, elmi işçi
Azərbaycan ETB və SBI

Tədqiqat işi 2,5 ha sahədə almanın Qolden delişes və Red delişes sortları ilə, 7x5 m əkin sxemində 4 variant və 3 təkrarda aparılmışdır. Tədqiqat işlərinə başlanmadan əvvəl təcrübə sahəsi üçün səciyyəli olan yerdə torpaq kəsimi qazılıb təsvir edilmişdir. Torpaq kəsimindən genetik qatlar üzrə torpaq nümunələri götürülmüşdür. Analiz üçün götürülmüş torpaq nümunələrində karbonatlıq, humus, ümumi azot, fosfor və kalium təyin olunmuşdur. (cədvəl 1)

Cədvəldən göründüyü kimi təcrübə sahəsinin torpağı çəmən-qəhvəyi tip (bağ) torpaqları olmaqla karbonatlıq torpaq profilində demək olar ki, bərabər paylanmışdır-yəni torpağın üst qatında 5,9%; axırınca qat-

da isə 6,6% təşkil edir. Torpağın üst qatında humusun miqdarı 2,0% olub, alt qatlarına doğru tədricən azalaraq 70-100 sm qatda 0,30%-dir. Torpaq profilində

Cədvəl 1.

Təcrübədən əvvəl çəmən-qəhvəyi (bağ) torpaqlarının aqrokimyəvi göstəriciləri.

Qatların dərinliyi	CaCO ₃ CO ₂ -yə görə faizlə	Humus %-lə	Ümumi		
			N %	P ₂ O ₅ %	K ₂ O %
0-30	5,9	2,0	0,16	0,65	1,0
30-40	7,1	1,4	0,13	0,56	1,2
40-70	6,5	0,96	0,04	0,29	1,3
70-100	6,6	0,30	-	0,22	1,0

ümumi azot müvafiq olaraq üst qatdan alt qata doğru 40-70 sm-lik qatda 0,16 %-dən 0,04 %-ə qədər azalır. Ümumi fosforun miqdarı profilin üst qatında 0,65 % olub, alt qatına doğru azalaraq 0,22 % olmuşdur, ümumi kaliumun miqdarı isə torpaq profilində 1,0-1,3 % dir ki, bu da profil boyu bərabər paylandığını göstərir.

Tədqiqat işi aşağıdakı variantlarda aparılmışdır.

-Nəzarət (təsərrüfat)

- $N_{120}P_{120}K_{120}$

- $N_{120}Co(NH_2)_2$

-Urojay-120 kq/ha t.e.m

Tətbiq olunan gübrə normaları təsir edici maddəyə hesablanmış, sahəyə verilən gübrələr isə fiziki çəkiddə olmuşdur. Azot gübrəsi 34 % ammonium-nitrat formasında 352 kq, fosfor gübrəsi sadə superfosfat 600 kq, kalium gübrəsi 60 %-li kalium-xlor duzu 200 kq fiziki çəkiddə sahəyə verilmişdir. Tədqiqat üçün ayrılmış təcrübə ağaclarına hər ağaca illik norma 1,2 kq ammonium nitrat gübrəsi (yazda, payızda); "Urojay" gübrəsindən 2,6 kq; Karbamid gübrəsindən 0,70 kq fiziki çəkiddə olmaqla verilmişdir. Mineral gübrələr tətbiq edildikdən sonra torpaq nümunələri götürülərək aşağıdakı qatlar üzrə (0-20, 20-40, 40-60 sm) humus, azot, fosfor və kaliumun mütəhərrik formaları təyin olunmuşdur.

Tədqiqatın nəticələrindən alınan göstəricilərdən müəyyən olunmuşdur ki, (cədvəl 2) tədqiqat illərində qida maddələrinin torpaqda ehtiyatı artmışdır.

Gübrə verilmiş variantlarda, fosfor və kaliumun mütəhərrik formalarının nəzarət variantına nisbətən daha çox artdığı müşahidə edilmişdir.

Nəzarət variantında 0-20 sm torpaq qatında P_2O_5 32 mq/kq; K_2O 120 mq/kq olduğu halda təcrübənin 4-cü variantında P_2O_5 52 mq/kq; K_2O 250 mq/kq olmuşdur.

Təcrübə vari antları üzrə mineral gübrənin müntəzəm tətbiqinin alma ağaclarının boy və inkişafına təsiri 3 sayılı cədvəldə verilmişdir.

Cədvəldən göründüyü kimi nəzarətə nisbətən 2-ci variantda zoğların boy artımı Qolden Delişes sortunda 49,8 sm; Red delişes sortunda 50,9 sm; 3-cü variantda müvafiq olaraq Qolden delişes sortunda 53,4 sm; Red delişes sortunda 53,7 sm; 4-cü variantda isə Qolden Delişes sortunda 57,9 sm; Red delişes sortunda isə 59,0 sm olmuşdur.

Yarpaq səthi nəzarətə nisbətən 2-ci variantda Qolden delişes sortunda 26,9 sm^2 , Red delişes 27,8 sm^2 ; 3-cü variantda Qolden delişes sortunda 29,9 sm^2 , Red delişes sortunda 30,7 sm^2 ; 4-cü variantda Qolden delişes

Cədvəl 2.
Təcrübə sahəsi bağ çəmə-qəhvəyi torpaqlarda mənimşənən qida maddələrinin miqdarına gübrələrin təsiri dinamikası (1 kq torpaqda mq-la)

Variantlar	Dərinlik, sm	Humus % -lə	N/NO_3	Asan həl olunan azot mq/kq	P_2O_5 mq kq torpaq	Mübadiləvi K_2O mq/kq
Nəzarət (təsərrüfat)	0-20	2,22	7,0	86,98	3,2	120
	20-40	1,97	6,3	36,7	2,8	136
	40-60	1,67	3,2	30,5	1,5	94,5
$N_{120}P_{120}K_{120}$	0-20	2,22	12,0	101,3	4,5	160
	20-40	2,51	8,8	93,9	4,0	196
	40-60	1,77	4,8	47,8	3,2	110
$N_{120}Co(NH_2)_2$	0-20	2,27	10,8	94,25	4,9	190
	20-40	2,12	8,1	86,98	4,5	240
	40-60	1,87	5,4	35,7	4,0	130
Urojay-120 ($N_{16}P_{16}K_{16}$)	0-20	3,20	12,5	115,9	5,2	250
	20-40	3,01	7,0	108,5	4,8	354
	40-60	2,81	6,3	80,3	4,0	256

Cədvəl 3.
Gübrələrin alma bitkisinin boy və inkişafına təsiri, Zərdabi adına ETB və SBI (2001-2004.)

Variantlar	Sortlar	Zoğların uzunluğu		Yarpaq ayasının sahəsinin böyüməsi		Gövdə dairəsi	
		sm	%	sm^2	%	sm	%
Nəzarət (təsərrüfat)	QD	45,5	100	23,5	100	32,4	100
	RD	44,4		25,6		30,8	
$N_{120}P_{120}K_{120}$	QD	49,8	109,4	26,9	114,4	35,0	106,7
	RD	50,9	114,6	27,8	108,5	32,6	105,9
$N_{120}Co(NH_2)_2$	QD	53,4	117,3	29,9	127,2	34,3	104,5
	RD	53,7	120,9	30,7	119,9	36,4	118,1
Urojay-120 ($N_{16}P_{16}K_{16}$)	QD	57,9	127,2	31,5	134,0	35,7	108,8
	RD	59,0	132,8	33,4	130,4	36,5	118,5

Cədvəl 4.
İntensiv alma bağlarında sadə, mineral və mürəkkəb gübrələrin verilməsinin iqtisadi səmərəliliyi

Variantlar	Sortlar	Bir ağacdən məhsul, kq	Hektar dan Məhsuldarlıq, sent	Bir sent məhsulun maya dəyəri, man	Məhsul istehsalına çəkilən xərclər	Bir sent məhsulunsatış qiyməti, man	Bir hektar dan əldə edilmiş pul gəliri, man	Xalis gəlir (mənfəət)man	Renta bəllik %
Nəzarət (təsərrüfat)	QD	16,8	48	7	336	14,4	691	355	106
	RD	15,2	43	7	301	14,5	623	322	107
$N_{120}P_{120}K_{120}$	QD	20	57	7,2	410	16,1	920	510	124
	RD	18	51	7,2	367	15,9	811	444	121
$NCO(NH_2)_2$ -120	QD	22,6	64	7,2	461	16,46	1053	592	129
	RD	20,9	60	7,2	432	16,3	978	546	126
"Urojay"($N_{16}P_{16}K_{16}$)-120	QD	25	72	7,2	818	16,84	1212	694	134
	RD	23	66	7,2	475	16,58	1094	619	130

sortunda 31,5 sm^2 ; Red delişes sortunda 33,4 sm^2 təşkil etmişdir.

Gövdə dairəsinin böyüməsi nəzarətə nisbətən 2-ci variantda Qolden delişes sortunda 35,0, Red delişes sortunda 32,6 sm; 3-cü variantda Qolden delişes sortunda 34,3 sm, Red delişes sortunda 36,4 sm; 4-cü variantda isə Qolden delişes sortunda 35,7 sm, Red delişes sortunda 36,5 sm olmuşdur.

Beləliklə gübrələrin sortları üzrə alma ağaclarının boy, inkişafın müsbət təsiri aydınlaşır və gübrələrin sortlar üzrə alma ağaclarının məhsuldarlığına təsiri 4 sayılı cədvəldə verilmişdir. Cədvəldən göründüyü kimi gübrə tətbiqi ilə nəzarətə nisbətən bütün variantlarda məhsul artımı müşahidə olunmuşdur. Variantlar üzrə məhsuldarlığın hesabına alınması və gübrələrin variantlar üzrə tətbiqinin iqtisadi səmərəliliyi isə öz əksini cədvəl 4-də tapmışdır. Variantlar içərsində ən səmərəli variant "Urojay" ($N_{16}P_{16}K_{16}$) 120 kq /ha t.e.n. olmuşdur.

Yəni nəzərdə rentabellik faizi sortlar üzrə 106,107 olduğu halda, 2-ci variantda 121,124 %; 3-cü variantda 126,129 %; 4-cü variantda isə 130,134 % təşkil etmişdir.

Beləliklə, tədqiqatın nəticələrinə əsasən alma bitgisinin Qolden Delişes ilə red delişes sortlarından yaxşı boy, inkişaf və yüksək məhsuldarlığın təmin edilməsi üçün mürəkkəb mineral gübrə, fiziki çəkiddə 750 kq/ha "Urojay" ($N_{16}P_{16}K_{16}$)-120 verilməsi təsərrüfata tövsiyyə olunur.

ƏDƏBİYYAT

1.A.A.Vəlimətov, R.K.Hüseynov. Maye kompleks gübrələrin almanın məhsuldarlığına təsiri, aqrokimya jurnalı, 1969, N 8, s-31-34 2.M.A.Əhmədov. Meyvə bağlarının torpaqlarının becərilməsi və gübrələnməsi qaydası, meyvə bitkilərinin aqroteknikası və mühafizəsinin bəzi məsələləri, Bakı, s-24 3.N.Əsədova, Gübrələr və onlardan səmərəli istifadə, Bakı, 2003-s-14-28 4.D.B.Bayramova, F.Q.Əliyev, X.V.Babayev. Çay klon əkin materialının yetişdirilməsi və becərilməsi. Bakı, 2004, s-7-10 5.Q.S.Məmmədov, M.R.Babayev, Z.R.Mövsumov, Q.M.Məmmədov, V.H.Həsənov, Q.Z.Əzizov, H.C.Mehdiyev, N.R.Süleymanov. Torpaqşünaslıq və aqrokimya institutunun əsərləri, XVI cild, Bakı "Elm", 2004-cü il s-493

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ ЭФФЕКТИВНОСТИ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ

Н.И.АХМЕДОВА, диссертант
АзНИИЭОСХ

В условиях рыночной экономики все действующие и вновь возникающие хозяйственные формы сельскохозяйственных предприятий нуждаются во всесторонней поддержке общества и государства. Однако, центр тяжести на данном этапе должен быть перенесен на создание форм хозяйствования, обеспечивающих развитие межотраслевых хозяйственных связей, способствующих аграрно-промышленной интеграции, а также развитию рынка новых технологий.

Неотложному развитию подлежат, прежде всего, системы кооперационных связей, различные формы агропромышленных объединений с высоким экспортным потенциалом. При реформировании сельского хозяйства важную роль должны играть меры, направленные на возрождение подлинно кооперативных форм и принципов во взаимоотношениях между хозяйствующими субъектами.

Кооперация объединяет предпринимателей, дает им все преимущества крупного производства. По мнению А.В. Чаянова "Разъединенное и распыленное среди полей и лесов крестьянство - ничто, организованное в кооператив, оно становится экономической силой, не имеющих равных" [117]. Для Азербайджана, где в результате приватизации земель произошло массовое дробление хозяйств, проблемы становления и развития кооперации приобретают весьма важное значение. Анализ 578 хозяйств в 18 районах республики показал, что примерно 49-

50 % земельных угодий принадлежит семьям, численностью 3-5 человек, которые составляют 43,3% общего числа семей, занимающихся предпринимательской деятельностью. Средняя площадь земельных участков колеблется в пределах 0,5-4,0 га на семью. Из общей доли приватизированных земель 33-34% принадлежит семьям численностью 6-8 человек, которые составляют примерно 21-22 % общего количества землевладельцев.

Средняя величина земельного участка, приходящегося на одну семью по этой группе равна 2-6 га. На долю семей, численностью в 1-2 человека/составляющим 25-26% общего их количества, приходится всего лишь 10-11% приватизированных земель, средняя величина по этой группе составляет 0,3-1,0 га на одну семью. Разница в земельных площадях на одну семью объясняется различными нормами распределения, зависящих от конкретных хозяйственных и демографических особенностей каждого хозяйства.

Кооперация при переходе к рынку для многих тысяч хозяйств приобретает значение как реальный выход из сложившегося сложного положения. Перед небольшими хозяйствами в нашей стране стоят две главные задачи.

Первая заключается в обеспечении их техникой, удобрениями, семенным и посадочным материалами, вторая - в совершенствовании переработки, хранения, доведения сельскохозяйственной про-